

МАЇК
ЦОГАНСЕН

Під парусом
на дубі

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Весною 1930 року путина була невдала. Через холодну погоду оселедець і інша морська риба не пішла в берег і у вийстя рік.

Якщо в районах великого рибальства — Каспії, на Далекому Сході, на Мурмані — можна було вийти в море і тралити рибу великими тралерами, то на Дніпробузькому лимані і тралерів ще нема і вся організація риболовлі в основному ще примітивна.

Парусні суда, примітивні сіті й досі є головна зброя рибалок там.

Отже й ці «коні» малої риболовлі проти трактора-тралера не встоять. Але покищо вони є і вони потрібні, хоч невдовзі стануть історією, як стали історією ті землеробства й індустрія радгоспу, що були вісім років тому.

Історія ця цікава і навчальна. Методи ці архаїчні й досі актуальні в районах малого рибальства.

Я спробував списати їх з тією дозою любови і дружньої іронії, на яку вони заслуговують.

РОЗДІЛ А

I

Значення риби для людини робочої таке: 600 грамів свіжої риби дорівнюють 400 грамам м'яса щодо своєї споживності.

Отже треба ловити рибу.

Ловити рибу треба не через те, що «рибки закортіло», і не через те, що треба закусити чарку горілки. Риба — це

нафта, розіслана в барилах по всьому Союзові, і гріє мотори людських тіл, що вишикувались у похід до соціалізму.

Втім, нафта — це риба. Принаймні є така теорія, що нафта створилася з органічних решток.

До того риба — це найдешевша їжа, настільки дешева, що й досі роблять з оселедців кирпичі, які йдуть на угноєння рижових полів у Японії. Найголовніша риба — це не кит (кит не риба і не карась у сметані, і не щука в морі, і не окунь, що стає проти води), а оселедець.

Оселедець же не тільки риба, що має форм дореволюційної поліцейської шаблукі. З горішнім вітром оселедці на головах запорізьких козаків пливли вниз Дніпром шарпати анатолійські береги, а заодно й грабувати мирних жителів, що траплялися по дорозі.

Тоді ж з низовим вітром оселедці йшли вгору Дніпром, головами вперед і коштували куди менше від соли, яку треба було везти мажею з Криму.

За тих часів оселедці йшли рясно. Дрючок, устромлений у лаву оселедців, стояв наче вкопаний у землю і тільки, поволі посуваючись угору проти води лякав лебедів, що ячали в чаканах і витягали довгі шиї, сичали на неприродний дрюк.

Коло берега турки-рибоводи, виходячи з Шабо, брали оселедців черпаками. Мартини мільйонами гладшали на узбережжю. Свійські турецькі качки, нажершися риби, потопали в узбережній воді на подив босим турченятам.

Водовіз на черпака вгорі пристроював сітку, щоб риба не потрапила до бочки з водою, й віз риби коштував кілька копійок.

Не треба було ловити оселедця, він сам ішов до рук. Не треба було ловити багато оселедця, бо дорого коштувало його солити.

Словом, багато чого було там, доки не заселили люди Дніпрове гирло й не запаювали капіталістичні, хижацькі способи експлуатації людей і оселедців.

II

За радянської влади знову побільшало риби. Заборонено хижацькі способи риболовлі, заборонено дрібноко-міркові сіті, встановлено строки. Правда, дрючок не стоїть в оселедцевій лаві і водовіз забув про сітку зверху на черпакові. Але ми ловимо уже зараз у два рази більше риби, ніж ловилося за царського ладу. В Аральському морі ми розводимо тридцять мільйонів молодих оселедчат на тридцять перший рік. А року тисячу дев'ятсот тридцять третього ми виловимо на триста шістьдесят процентів більше риби, ніж ми самі ловили року тисячу дев'ятсот двадцять дев'ятого.

Широким Рвачем (новим річищем Дніпра) ми підпливаємо до річки Борщевої. Річка Борщева виводить нас у Дідове озеро. Весна. З Дідового озера здіймаються хмари качок і циркулюють над дубівкою. Весна. Жовтіє горішній очерет над узбережжям. Напроти, над голим пляжем витяглося рибальське село Кизим. У повітрі, немов неймовірна чорна черва й мушва, літають звуглені частки очерету. Це лісники палять його, щоб краще ріс.

І поруч із загравою заходу на півдні нова заграва запаленого очерету. У чорнім мереживі вугляних метеликів пристає дубівка до містка.

Кизим — рибальське селище — спустилося з високого правого берега аж до Дідового озера. На голих схилах від хати до озера стоїть кілля — на них напнуть і смолитимуть невода на оселедця. Коли горішня вода переповнить озеро і дійде дерева (на якому живуть веселі шпаки — імітатори всякого звука), оселедець піде густо і його перейматимуть сітьми в річках гирла, в рвачах і конках Дніпрової дельти.

Зайшло сонце і чорним каюком вертається хазяїн хати — бригадир рибальської артілі. Він трусив коти: серед судаків, щук, сомів, рибців і іншої частикової риби знайшов сьогодні скільки оселедців. Спокійно і не поспішаючи він витягає каюка на берег.

III

Це кремезний, білявий, засмаглий чоловік з маленькими чистими, блакитними очима. В цій селищі з татарською назвою всі люди руді й біляві — чорних не видно. Він закликає до хати. Він говорить мало — він все ще думає про оселедців.

Щодня, щогодини, щохвилини оселедець, що його діди носили зверху на голові, чимраз глибше вкоріняється всередині його голови. Він забуває, що він Андрій Іванович Стеценко, рибалка, бригадир, хазяїн хати й батько трьох дітей. Він уявляє собі, що він є оселедець, що він обріс срібною лускою з боків, що спина йому залисніла райдужним синявим кольором, що голова його витяглася вперед і золоті очі дивляться на мілководдя. Він почуває, міркує і відчуває як оселедець.

Його починає вабити світліша, жовтіша, легша, мілкіша, солодша вода. Його срібні боки відчувають дружній тиск мільйонів братів і сестер.

Ясний соняшний день. Угорі над головою народжується біла смертодайна форма і знову вмирає вгорі. Це грізний мартин ухопив одного з бра тів і витаскав в смерть у повітря. Ясний, соняшний день. Оселедець іде дном. Уночі ж, коли мартини з криком улаштовуватимуться спати на плаві, він вийде вгору і піде попід поверхнею у дзеркалі зір.

Дме горішняк і гонить воду вниз. Важко йти проти жовтої, бистрої води. Оселедець притуляється до дна і нишпорить носом у бакалі. Пливучи, він хапає дрібну ракушку, йому далеко плисти невідомими ріками і треба підживитись. Заметушилась необережна тюлька, забачивши срібну лаву, майнула праворуч, рвонула ліворуч, і оселедець піймав її з голови. Свіжа рибка добра є харч і для оселедця.

Не так для людей — неважний наїдок із тюльки. Тисяча дев'ятсот тридцятого року плян на тюльку перевиконано на дев'яносто чотири й шість десятих відсотка, а плян на

іншу рибу недовиконано на дві третини, бо Рибакспілка і Рибтрест погналися за кількістю, забувши про якість.

Але оселедця то мало цікавить. На цифрах він слабо розуміється. Його більше цікавить те, що раптом він наткнувся носом на якийсь неприродно густий очерет. Очерет як мур, і оселедець марно силкується проскочити між очеретинами.

Повертає вся срібна лава і починає йти вповодж стіни. Ще раз, і ще раз він пробує пробитись просто на північ і кожного разу його перепиняє очерет.

Уздовж очеретяної стіни йде лава. Аж от стіна повертає на північ, туди суне маса, а ззаду з'являється нова очеретяна ж стіна. Між двома спіральними стінками заходять оселедці в коту. Над котою — о, жах! о, дантові муки! — сидить жовтий дзьоб і далі кінчається блакитною чаплею...

IV

Рибалка випростався. Його почуття до чаплі такі самі, як і в оселедця — тільки це не страх, а ненависть. З коша він виймає й показує ще живу срібну рибу — це перший оселедець. Він такий самий на колір, як ті оселедці, що їх у Харкові загортають у друкований папір. Тільки смак його покищо куди кращий. Це ніжне, жирне м'ясо нагадує, як його зварити, чи то камбалу, чи навіть навагу, найсмачнішу спосеред риб.

Ми заходимо на базу. У величезних кадовбах, перемежена сіллю, лежить і випускає росіл — тузлук усяка лиманська й дніпровська риба. Щуки роззявили пащі, флегматично уклались на бокову лящі й рибці, сом завинувся койлом, величезний осетер випинає круглого рота і втягує знову назад — мільйони кальорій для робочих тіл, інгредієнти борщів і компоненти обідів.

Але серед них ще немає оселедців. Була пізня весна. Було холодно, й оселедець запізнився проти пляну.

На дворі вже розіп'ято неводи. Артільці осмолюють сіті. Це свято рибальської роботи. Першого травня працюватимуть рибалки, щоб надолужити прорив через пізній початок путини. Сіті нові, с любов'ю осмолюють їх колгоспники. Тисячу дев'ятсот тридцятого року на Україну завезено багато сітевих матеріалів. Угору прив'язується корок. Унизу протягнута подвійна кодола: вона набрякне й вестиме невід дном, переймаючи срібного зайду.

Починається перша оселедцева путина. Оселедець іде проти води, а невід ітимає за водою.

Коли в червні оселедець, викинувши ікру, йтимає назад, куди важче буде його вловити. Тоді невід ітимає проти води, а оселедець за водою і багато його повтікає. Зараз найважніший момент. Тим то першого травня працюють рибалки, заготовлюючи мільйони кальорій для робочих тіл. На весні 1931 року Україна повинна виловити 15,7 тисяч центнерів оселедця.

V

Для того, щоб ловити рибу в річці Лопані, сидячи при березі коло електростанції, потрібний стілець, солоний оселедець і горілка. Для того, щоб ловити рибу в каламутній воді, потрібне уміння заховати той факт, що рідного дядю розкуркулено цієї осені і викинуто з колгоспу як ворожий елемент.

Та для того, щоб ловити рибу на поїдок трудящому населенню Союзу, потрібний інакший посуд. Цей посуд є рибальська фльота.

Покищо на півтора ста парусних човнів у нас припадає три мотори. На далекій півночі Росії (де більше ловиться риби, ніж у нас Україні) є більше моторів, теплоходів і є навіть спеціальні катери, що тягнуть за собою сітку — тралери. Але дніпровський лиман — це район малого рибальства, і мати, скажемо, тралери не було б рентабельно. Моторів у нас покищо теж малувато, не вистачає навіть

возити рибу під час улову, а тим паче ловити. Отже, дніпровський рибалка є шкіпер парусного судна.

Хто не ходив під парусом, мабуть уявляє собі цю справу приблизно так: на човні є дрюк, а на дрюкові почеплено чотирикутний шмат білої матерії. Ззаду дме вітер і підганяє вітрило, а веселий рибалка сидить склавши ручки і чекає, поки його прижене вітром куди треба.

Що ж, приблизно так і користувалися парусом староденні римляни на своїх *naves longae*, воюючи за кращі прибутки і за експлоатацію більшого числа колоніальних народів. Коли ж вітер ущухав або дув у зуби, то невільники гнали корабель на веслах.

На подібних засадах була посувалася й староросійська фльота аж до часів Петра Першого, коли голландець Цімерман побудував першого човна, що міг ходити «за вітром і проти вітру». Бо добрий парусний човен може ходити просто «вітрові в зуби», аби не була «бунація» (штиль) і аби було місце робити повороти (галси).

На Дніпровому лимані є два основні типи парусного човна: це дуб (дубівка) або очаківська шаланда.

Дуб невеликий або дубівка — це є прямиий нащадок запорізької чайки. Це подовгий, з круглим дном, глибокий човен, з гострим носом і гострою кормою. Ближче до прови (носа) улаштовано щоглу для паруса, а безпосередньо за щоглою щілина для ребра — кіля (шкафут). Кіль цей може всуватися й висуватися — на мілководдю його доводиться підіймати. Він зовсім невеликий — на пересічній дубівці, це є дошка в метр уширшки і метр з чвертю удовшки; в тій дошці пороблено дірочки. Встромивши в дірочки по кілкові, можна дати потрібну глибину кілеві. На більших дубівках спереду робиться трюм, спереду перед щоглою (камбуз), а подекуди й на кормі.

Дуб буває ще великий — дво- і трищогловий. Це вже є, власне, справжні шкуни з каютою, з кількома кліверами і по